
Vsebina:

- Kranjski antifonar in grb mesta Kranja
  - Nespregledano
-

Lucijan Stanislav Adam

KRANJSKI ANTIFONAR IN GRB MESTA KRANJA

Pred leti sem nabiral gradivo za zgodovino knjižnic na Zgornjem Gorenjskem. Pri pregledovanju gradiva v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani sem si ogledal tudi 19 zvezkov iz nekoč (verjetno!) obsežnejše in ene najbolj bogatih farnih knjižnic na Kranjskem, stare farne knjižnice pri sv. Kancijanu v Kranju. Mednje sodita tudi dva impresivna kodeksa¹, ki sestavljata kompletno delo, bolj poznano pod imenom "Kranjski antifonar". Kolofon na koncu prvega kodeksa (prvega dela) pove, da je prvi del Kranjskega antifonarja njegov pisec in iluminator *Ioannes von Werd de Augusta* končal 17. avgusta 1491 (... *Finitum est opus presens gratia diuina coadiuuante per Ioannem von Werd de Augusta, sub anno a partu virginis salutifero millesimo quadringentesimo nonagesimo primo in octaua victorisissimi martiris Laurentii ...*²). Tudi drugo knjigo (drugi del) je po vsej verjetnosti napisal in slikarsko okrasil isti avtor v približno istem času³.

Ta imenitna knjiga je v staro farno knjižnico pri sv. Kancijanu v Kranju prišla konec 15. stoletja, ko je bilo v Kranju živahno versko in kulturno življenje.

Župnik v Kranju je bil Matija Operta, doktor kanonskega prava, kot pravi napis na njegovi nagrobni plošči, vzdani na južni fasadi kranjske farne cerkve, na kateri je Lavtižar še prebral napis: *DOMINUS MATHIAS OPERTA, DOCTOR DECRETORUM, PLEBANUS HUIUS ECCLESIAE, ARCHIDIACONUS CARNIOLE, ANNO DOMINI 1511* (Gospod Matija Operta, doktor kanonskega prava, župnik te cerkve, naddiakon na Kranjskem, v letu Gospodovem 1511)⁴. V Kranj je prišel v sedemdesetih letih 15. stoletja. Za župnika v Kranju ga je verjetno

-
- 1 NŠALj (Nadškofijski arhiv Ljubljana), Rkp. (Rokopisi), (signatura) 18, (arhivska škatla) 9 = NŠALj Rkp. 18/9 in NŠALj Rkp. 19/10. Oba kodeksa sta bila restavrirana. Za pomoč pri delu v NŠALj se zahvaljujem vodji arhiva dr. Francetu Dolinarju in vsem delavcem arhiva.
  - 2 NŠALj Rkp. 18/9, f. (folio) 248'. F. Stele, Iluminatorni okras rokopisov v Kranju (v M. Kos, Srednjeveški rokopisi v Sloveniji, Ljubljana 1931, 172 ss).
  - 3 N. Golob, Johannes von Werd de Augusta – potujoči iluminator? (v Gotika v Sloveniji, Nastajanje kulturnega prostora med Alpami, Panonijo in Jadranom, Ljubljana 1995, 390 ss).
  - 4 Biografski podatki o Matiji Operta so povzeti iz literature:
    1. J. Lavtižar, Cerkve in zvonovi v dekaniji Kranj, Ljubljana 1901, 2 s.
    2. J. Lavtižar, Zgodovina župnij v dekaniji Kranj, prvi zvezek, Kranj-Ljubljana 1898, 15 s.
    3. P. Simoniti, Humanizem na Slovenskem, Ljubljana 1979, 122.
    4. L. G. Žnidaršič, Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do Tridentinskega koncila (v Acta Ecclesiastica Sloveniae 22, Ljubljana 2000, 189).
    5. J. Žontar, Zgodovina mesta Kranja, Ljubljana 1939, 69 s.

imenoval cesar Friderik, pri katerem je opravljal službo dvornega kaplana. Leta 1469 je bil še študent dunajske univerze. Doktoriral je 5. februarja 1484 v Padovi. Veliko je napravil za obnovitev verskega življenja v Kranju. V njegovem času so bili pri kranjski farni cerkvi ustanovljeni tudi trije beneficiji. Leta 1483 sta bila ustanovljena beneficija pri oltarju sv. Ane in Uršule in pri špitalski cerkvi sv. Linharta. Leta 1494 je bila pri oltarju sv. Nikolaja v kranjski cerkvi ustanovljena kaplanija. Leta 1495 je bil na prošnjo kranjskega in ljubljanskega mestnega sveta v Aachnu ustanovljen beneficij pri oltarju štirih cerkvenih učencov, ki so mu kasneje rekli tudi slovanski oltar, od 17. stoletja naprej pa so mu pravili oltar sv. Cirila in Metoda.

Pri farni cerkvi sv. Kancijana so verjetno vsaj od druge polovice 13. stoletja naprej imeli bogato knjižnico⁵. Kranjski župnik Koloman ji je 2. februarja 1412 podaril tri knjige: znamenito delo papeža Gregorja I. Velikega "Moralije", mašno knjigo (Misal) in Biblijo (Sv. pismo): *Ich Colman chorher zu Strassburg vnd pharrer ze Crainburg bekenn ... daz ich an hewtigen tag wollbedechtlich vnd zu kegenwart der erbn weysen Jacobs von Peraw die zeit richter n. des rats vnd n. der ganczen gemain der Stat ze Crainburg der eegenanten meiner kirchen vnd gegeben vnd geschaffen han vnd gib auch mit dem brief die bu^echer di mit namen hernach geschriben sind. Item von erst Moralia Gregorii super Job item ain messpuch zu dem frau alter daselbs grasses pandes vnd ain wibel vnd dadurch daz di obgenanten bucher bei der egenanten chirchen beleiblich sein ...*⁶ (Koloman, kanonik v Strassburgu na Koroškem in župnik v Kranju, v prisotnosti kranjskega mestnega sodnika Jakoba s Perovega, kranjskega mestnega sveta in občine, podari kranjski farni cerkvi sv. Kancijana tri knjige in sicer Moralije o Jobu papeža Gregorja I. Velikega, mašno knjigo (Misal) in Biblijo v velikem zvezku (formatu). Te knjige morajo za vedno ostati v Kranju. Pečata izstavitelja in mesta Kranj se nista ohranila⁷). Vse tri knjige so se ohranile v NŠALj⁸.

Fond knjig je v svojem dnevniku posredno omenil tudi oglejski kancler Paolo Santonino, ki je pozno poleti leta 1486 pripotoval v Kranj, kjer je obiskal kranjsko farno cerkev sv. Kancijana in zapisal: *... v tej cerkvi boš videl več kot 16 srebrnih kelihov, srebrn in pozlačen tabernakelj, nenavadno velik in silno težak, vreden sedemsto ducatov, prav tako tudi srebrne križe in več relikvij svetnikov v srebrnih relikviarijih, pa tudi razne knjige in veliko dragocenih paramentov: vse to bi bilo primeren okras kateri koli stolni cerkvi ...*⁹.

Knjige so si v cerkvi pri sv. Kancijanu po vsej verjetnosti prostor delile skupaj z arhivom, ki se je nahajal v žagradu (zakristiji)¹⁰. Leta 1442 je vojska celjskega najemnika Jana Vitovca zavzela Kranj in oplenila tudi farno cerkev. Iz zakristije je odnesla tam shranjene listine meščanov in plemičev¹¹. O uničenju listin govori dokument iz leta 1445¹², morda je podobna usoda doletela tudi knjige¹³. Podobno se je zgodilo leta 1457, ko se je Vitovčeva celjska vojska morala umakniti iz Radovljice. Ob umiku je v besu zavzela, požgala in oropala mesto Kranj, potem pa se je napotila domov proti Celju¹⁴.

5 Najstarejši ohranjeni kodeks iz omenjene knjižnice Pridige za nedelje in praznike je datiran v drugo polovico 13. stoletja v NŠALj, Rkp. 1/1, prim. F. Stele, Iluminatorni okras rokopisov v Kranju (v M. Kos, Srednjeveški rokopisi v Sloveniji, Ljubljana 1931, 158).

6 Orig. perg. v GM ZL (Gorenjski muzej Kranj, Zbirka listin), dat. 1412, februar 2 (an vnser frawntag der liechtmesse), Kranj.

7 F. Komatar: Kranjski mestni arhiv (v Jahresbericht des k. k. Kaiser-Franz-Joseph-Gymnasiums in Krainburg für das Schuljahr 1912/13, Krainburg 1913, 17).

8 Moralije papeža Gregorja I. Velikega (Rkp. 10/4); Misal (Rkp. 11/5); Biblija (Rkp. 20/11).

9 P. Santonino: Popotni dnevniki 1485-1487, Ljubljana 1991, 40 ss (prevod Primoža Simonitija).

10 J. Žontar: Zgodovina mesta Kranja, Ljubljana 1939, 42.

11 Prav tam.

12 List. 1445, julij 5, Ljubljana (prepis v Komatarjevi zbirki prepisov listin v ARS).

13 Npr. od ognja poškodovana knjiga Pridige za nedelje in praznike. Prim. op. 5.

14 S. Adam, 550 let od bitke za Radovljico, Linhartovi listi, 22-23 (2007), 3.

S koncem 15. stoletja se je zaključevala tudi gotizacija farne cerkve sv. Kancijana¹⁵. Zadnja dela na njej je postoril prav prej omenjeni župnik Matija Operta. Cerkev je imela bogato notranjo opremo¹⁶. Po poročilu Paola Santonina pa so bili v tistem času kranjski farni cerkvi sv. Kancijana v ... *poseben okras odlični pevci in orgle, ki jih je dal na svoje stroške postaviti častiti doktor cerkvenega prava, gospod Matija Operta ...*¹⁷. Da je mesto Kranj imelo bogato glasbeno življenje, poleg antifonarja pričajo tudi drugi ohranjeni glasbeni zapisi iz Kranja, ki datirajo iz časa od druge polovice 14. stoletja dalje¹⁸. Vsaj od začetka 15. stoletja dalje je bila v Kranju tudi šola¹⁹. Pri petem bogoslužju so verjetno sodelovali tudi kranjski šolarji in duhovniki²⁰.

Oba dela Kranjskega antifonarja²¹ sta nastala v posebnih zgodovinskih okoliščinah. Po vsej verjetnosti sta bila napisana posebej za kranjsko farno cerkev²². Prvi kodeks (60 x 41 cm) je nekaj večji od drugega (57 x 40 cm). Oba imata platnice iz bukovega lesa, oblečene v taninsko usnje. Vogale obeh kodeksov krasijo vogelniki, na katerih je upodobljen v desno obrnjen, na zadnjih nogah vzpenjajoči se lev. Na glavi nosi trirogo krono. Iz ust mu moli jezik. Oba kodeksa sta napisana na pergament z gotsko psalterialo. Prvi ima 248 folijev (manjkata folija 8 in 9), drugi ima 233 folijev (manjka en folij med 7/8, 135/136 in štirje foliji zadnjega kvaternija). Na štirivrstičnem notnem črtovju rdeče barve so melodije posameznih antifon, rezponzorijev idr., napisane s štirioglatimi notnimi glavicami. Impresivni zunanosti kodeksov odgovarja tudi njuna notranja oprema. Izstopata predvsem obe prvi strani obeh kodeksov in kolorirane t. i. historizirane iniciale (v prvem kodeksu jih je devet, v drugem pet). Obe prvi strani kodeksov sta si po okrasju podobni²³.

Prvo popisano in iluminirano stran drugega folija v prvem kodeksu (delu) Kranjskega antifonarja²⁴ krasí všečno rastlinsko okrasje, ki ga dopolnjujejo upodobitve treh živali (pav, jelen, srna) in dveh človeških figur v zgornjem in spodnjem vogalu zunanega roba folija, ki sta, sodeč po njunih nošah, Žida. V rokah držita vsak po en nepopisan zvitek. V zgornjem notranjem kotu rastlinskega okrasja je iluminator okrasil črko U. Črka je modre barve. Ima modro-zlato rastlinsko ornamentirano okrasje. Naslikana je na zlatem geometrijsko ornamentiranem ozadju. Oklepa jo zelen in rdeč okvir. Znotraj črke je upodobljen Kristus, ki sedi na mavrici rdeče, rumene in modre barve. Njegov obraz je obrnjen v desno. Ogrnjen je v rdečo haljo. Pod njim je upodobljena zelena pokrajina. Na nji sta naslikana dve grobni jami, iz katerih od mrtvih vstajata mož in žena. Kristus ju blagoslavlja. V višini Kristusove glave je na njegovi levi narisana meč rdeče barve, na desni pa tri lilije. Zdi se, da prej omenjeno rastlinsko okrasje opazovalčeve oči vodi na spodnji rob folija, kjer je, še v območju rastlinskega ornamentalnega pasu, v sredini upodobljen angel v rumeni (zlato?) halji z razprtimi perutmi na notranji strani modre in na zunanji rdeče barve. V desni roki drži grb dežele Kranjske, v levi pa grb mesta Kranja. Oba grba sta upodobljena na renesančnih ščitih. Grb dežele Kranjske: dvoglavi orel modre barve z rdeče-belimi (srebrnimi) šahastim ornamentom v obliki polmeseca okrog vratu na zlatem polju. Grb mesta Kranja: orel rdeče barve na belem (srebrnem) polju, je nekoliko obledel. Zdi se, da sta bila grba naknadno

15 D. Pečnik, Tlorisni stavbni razvoj župnijske cerkve sv. Kancijana v Kranju, Kranjski zbornik 2000, 65 ss.

16 Prim. op. št. 8.

17 P. Santonino, Popotni dnevnik 1485-1487, Ljubljana 1991, 41 (prevod Primoža Simonitija).

18 J. Snoj, Srednjeveški glasbeni kodeksi, Ljubljana 1997, 24 s.

19 A. Kobljar, Šole v Kranju, Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana 1903, 40 ss.

20 J. Snoj, Pesniški oficij Kancijev v antifonalu iz Kranja (v Zbornik ob jubileju Jožeta Sivca, Ljubljana 2000, 43 ss).

21 J. Snoj, Gregorijanski koral, Ljubljana 1999, 250 s (prim. v istem delu tudi op. št. 1, razlaga besede antifonal, antifonar, antifonarij).

22 J. Snoj, Pesniški oficij Kancijev v antifonalu iz Kranja (v Zbornik ob jubileju Jožeta Sivca, Ljubljana 2000, 48).

23 Opis kodeksov je povzet po originalih, 1. kodeks: NŠALj Rkp. 18/9; 2. kodeks: NŠALj Rkp. 19/10. Prim. tudi navedbe v literaturi (F. Stele, Iluminatorni okras rokopisov v Kranju, v M. Kos: Srednjeveški rokopisi v Sloveniji, Ljubljana 1931, 172 ss. J. Vodopivec: Razvoj struktur v srednjeveških rokopisnih vezavah, soodvisnost s konservatorskimi in restavratorskimi posegi, doktorska disertacija, Ljubljana 1998, 78 ss, 283 ss).

24 NŠALj Rkp. 18/9.

kolorirana. Ker se je njuna podoba ohranila le do približno treh četrtin, je bil folij morda v kasnejšem knjigoveškem posegu prirezan.

Prvo popisano in iluminirano stran prvega folija v drugem kodeksu (delu) Kranjskega antifonarja²⁵ prav tako krasi vsečno rastlinsko okrasje, ki ga dopolnjujejo upodobitve treh živali (pav, jelen, srna) in dveh človeških figur, ki sta, sodeč po njunih nošah, Žida. V rokah držita vsak po en nepopisan zvitek. V zgornjem notranjem robu rastlinskega okrasja je iluminator okrasil črko U. Črka je modre barve. Okrašena je z rastlinskim okrasom modre barve. Naslikana je na zlatem geometrijsko ornamentiranem ozadju. Oklepa jo zelen in rdeč okvir. Znotraj črke je upodobljena Marija, ki sedi v krogu svetnikov. Marija je oblečena v modro obleko in ogrnjena v moder plašč. Na glavi ima modro kapuco. V krogu okrog nje sedijo svetniki. (Žal je podoba poškodovana zaradi nekdanje vlage.) Rastlinsko okrasje vodi opazovalčev pogled na spodnji rob folija, kjer je, še v območju rastlinskega ornamentalnega pasu v sredini upodobljen angel v rumeni (zlati?) halji z razprtimi perutmi na notranji modre in na zunanji strani rdeče barve. V desni roki drži grb dežele Kranjske, v levi pa grb mesta Kranja. Grba sta upodobljena na renesančnih ščitih. Grb dežele Kranjske: dvoglavi orel modre barve s polmesecem (belim, srebrnim?) okrog vratu na zlatem polju. Spodnji del grba je nekoliko razbarvan. Pozlata s ščita je skoraj izginila. Vidna sta obrisa orlovih nog, rdeče (ne modre) barve. Grb mesta Kranja: orel rdeče barve na belem (srebrnem) polju.

Omenjeni upodobitvi grba mesta Kranja predstavljata po doslej znanem gradivu najstarejšo znano kolorirano upodobitev grba mesta Kranja: v desno obrnjen rdeč (barva) orel na srebrnem (kovina) polju, ki je slabih 200 let starejša od Valvasorjeve²⁶: rdeč (barva) orel na heraldično nevzdržnem modrem (barva) polju²⁷. V taki maniri gre izvor grba mesta Kranja po vsej verjetnosti iskati prej pri tirolskem²⁸ kot pri andeškem grbu.

Avtor vseh fotografij v *Slikovni prilogi* je Stane Adam.

NESPREGLEDANO

Josip Lavtižar: Bled in Briksen. Zgodovinska povest iz 17. stoletja. Samozaložba, Ljubljana 1931.

Povest opisuje dogodke na Bledu v letih 1625 do 1630. Grajski oskrbnik Krištof Waidmann se je zaljubil v revno in lepo brodarko, Ribičevo Reziko. Nevesto mu je vzel strašen vihar na Blejskem jezeru. V povesti je opisan obisk briksenškega škofa Viljema barona Welsberga na Bledu. Škofje so takrat poleg posesti imeli v lasti blejski grad in blejski otok. Marijino svetišče na otoku je vodil prošt Jurij Burnel. Ljubljanski škof Tomaž Hren si je prizadeval, da bi otok prevzela ljubljanska škofija, zato se je pripeljal na Bled obiskat briksenškega škofa.

POVABILO: NAŠA KNJIŽNICA IŠČE TO POVEST, KER BI JO RADA UVRSTILA V SVOJO DOMOZNANSKO ZBIRKO. VESELI BOMO VSAKE VAŠE INFORMACIJE O TEJ KNJIGI.

Izdaja Knjižnica Antona Tomaža Linharta, Gorenjska cesta 27, 4240 Radovljica, tel.: 04 / 537 39 00.
Uredil in oblikoval: Jure Sinobad. Vse oblike časopisa so brezplačne. Objavljenih prispevkov ne honoriramo.

25 NŠALj Rkp. 19/10.

26 J. W. Valvasor, *Opus Insignium armorumque...*, 1688, 18.

27 B. Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem*, Ljubljana 1988, 74.

28 J. W. Valvasor, n. d., 173.

Jezus sedi na mavrici. Od mrtvih vstajata mož in žena.

Podobe iz Kranjskega antifonarja

Vogelniki so na obeh knjigah enaki.

Grba dežele Kranjske in mesta Kranja v 2. knjigi.

Marija med svetniki.

Živalski motiv v rastlinskem okrasju.

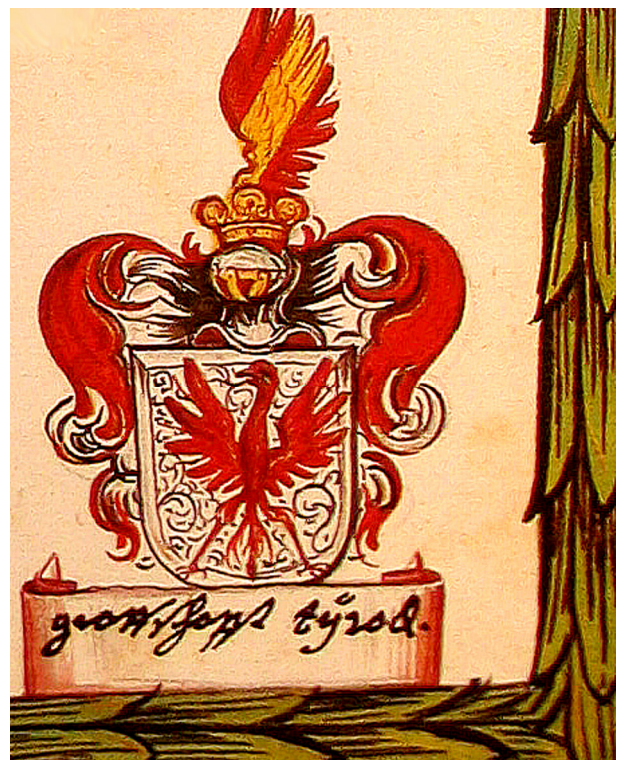

V barvito rastlinsko ornamentiko je vpeta kompozicija angela z grboma dežele Kranjske in mesta Kranja v 1. knjigi.

Grba iz Valvasorjeve Velike knjige grbov

Grb mesta Kranja.

Grb dežele Tirolske.